

DEFINITE DETERMINATIVE ARTICLE OR OTHER MORPHEMIC STATUS?!

Diana-Maria ROMAN

PhD. Student, "Babeş-Bolyai" University, Cluj-Napoca

*Abstract: This paper represents a study of the Contemporary Romanian Grammar and comes up with a discussion regarding the contexts where some invariable adjectives, *ditamai*, *ditai*, *coşcogea*, *coşcogeamite*, which are compulsory to be placed before a noun, ask for the common nouns after these adjectives to be enclitically articulated. The presence of the indefinite article beside these adjectives placed before the common nouns enclitically articulated complicates even more the situation, raising the problem around the morphemic status of the flective segments of enclitic article type from the final of the flective of the common nouns: it is about a definite articulation both in the content and in expression, taking into account the fact that the flective segments are homonym, or, it is actually only about a formal articulation.*

Keywords: morphemic status, invariable adjectives, definite determinative article, number and case article, number article

0. Fără a intra în prezentarea unor discuții mult prea controversate din jurul evoluției articolului¹ în limba română, ca trecere, fie de la parte de vorbire de sine stătătoare la statutul de morfem gramatical, fie de la o parte de vorbire la o alta, din cauza „*eterogenității, sub diverse aspecte, a formelor reunite*”² [s.n.], considerăm necesară, totuși, conturarea anumitor observații deloc neglijabile în perimetrul de analiză propus de ultimul tratat academic, *GBLR 2010*.

La momentul actual, datorită identității formale și etimologice, „*Relația etimologică dintre articolul enclitic și aceste elemente omonime este neîndoielnică*.”³ [s.n.], ca notă comună, toate segmentele de expresie considerate articole, cu referire exclusiv la cele enclitice, pot să-și păstreze această încadrare definitorie, completată cu particularizări necesare impuse de rolul pe care îl pot îndeplini, ca notă distinctivă.⁴

În ciuda acestui sistem conceptual și terminologic transparent și coerent, începând cu *GALR 2005* și continuând cu *GBLR 2010*, sfera sub incidența căreia intră *articolele limbii*

¹ Pentru o recentă privire de ansamblu asupra acestei probleme, cf. Guțu Romalo 2015, pp. 340-344.

² Pană Dindelegan 2003, p. 27.

³ GALR 2005, Vol. I, p. 57.

⁴ Vezi, în această direcție, triada propusă *articol determinativ vs articol formativ vs articol cazual*, Neamțu 2014, pp. 277-280. Alți autori folosesc denumirea de *element formativ*, corespondentul *articolului formativ*, vezi SMLRC 1967, p. 171, Iacob 2002, p. 96.

române se restrânge mult, păstrându-se denumirea de *articol* numai pentru cele definit și nedefinit, restul unităților și/sau subunităților enclitice fiind considerate: fie „*elemente omonime cu articolul*” [s.n.] care „participă la alcătuirea a diferite unități lexicale ale limbii române”⁵ sau formanți: „*În structura unor cuvinte există o serie de formanți omonimi cu articolul definit [...]*”⁶ [s.n.]; fie „Asociate numelor proprii, aceste unități de expresie nu mai funcționează ca determinante, ci ca *afixe cazuale*, subordonându-se categoriei cazului.”⁷ [s.n.]

În același timp, spre deosebire de *GALR 2005*, încadrarea morfologică a articolelor definit și nedefinit dată de autorii tratatului *GBLR 2010* devine vizibil ambiguă, din cauza oscilațiilor între apartenența la *cuvintele-morfem*: „*Articolul definit și nedefinit sunt cuvinte fără sens lexical, care aparțin clasei determinanților. Prin articol se realizează determinarea definită sau nedefinită. [...]*”⁸ [s.n.] și apartenența la *morfeme*: „*o serie de morfeme gramaticale legate, care apar împreună cu un suport (substantiv sau, mai rar, adjectiv antepus substantivului), constituind clasa articolului definit, și o serie de morfeme libere, constituind clasa articolului nedefinit.*”⁹ [s.n.]

Acceptarea calității de *cuvânt-morfem* impune câteva amendamente imediate:

(1) În primul rând, *statutul de cuvânt*¹⁰ ridică două probleme complementare: pe de o parte, presupune nemijlocit existența unui anumit sens, fie lexical,¹¹ ca expresie a radicalului, cuvintele constituindu-se în lexeme, fie gramatical, în această situație, fiind prepozițiile, conjuncțiile;¹² pe de altă parte, deținerea unui sens încadrează cuvântul fie la termeni, fie la relateme: sensul lexical impune atât autonomie semantică, cât și disponibilitatea de a fi termen în relație,¹³ la fel cum sensul gramatical impune lipsa unei autonomii semantice și disponibilitatea¹⁴ de a fi *relatem*,¹⁵ ca expresie a relației, indiferent de nivelul la care este plasată și indiferent de tipul acesteia. Tocmai din aceste motive, *cuvintele-termeni* pot apărea, în plan sintagmatic, însoțite de *cuvinte-relateme* alături de care sunt supuse unei analize morfosintactice și fără de care sintagma binară¹⁶ nu ar exista.¹⁷

(2) În al doilea rând, acceptarea statutului de *morfem gramatical*¹⁸ al articolului, în cazul de față, cel determinativ (enclitic și proclitic), deci de flexiv¹⁹, pune la îndoială calitatea

⁵ GALR 2005, Vol. I, p. 57.

⁶ GBLR 2010, p. 93.

⁷ GALR 2005, Vol. I, p. 56.

⁸ GBLR 2010, p. 86.

⁹ Idem.

¹⁰ Folosim termenul generic de *cuvânt* atât pentru cuvintele propriu-zise, cât și pentru grupurile de cuvinte, sub forma locuțiunilor. În același timp, este irelevant stautul cuvântului din punctul de vedere al clasificării *formativ-structurale*, *primar vs derivat vs compus*, vezi Neamțu 2005.

¹¹ În majoritatea tratatelor contemporane de gramatică, părțile de vorbire se clasifică pe baza anumitor criterii, cel lexical/semantic fiind unul dintre ele, vezi Sinteze de limba română 1984, p. 198.

¹² Nica 1988, pp. 44-62.

¹³ Drașoveanu 1997, p. 22.

¹⁴ Ibidem, pp. 23-34.

¹⁵ Pentru conceptul de *relatem*, vezi Drașoveanu 1997, p. 29.

¹⁶ Luând în considerare principiile *sintaxei neotradiționale relaționale*, sintagmele, atât *intrapropoziționale*, cât și *interpropoziționale*, indiferent de nivelul la care sunt plasate, *sunt binare*, vezi Drașoveanu 1997, pp. 30-34.

¹⁷ Ibidem, p. 34.

¹⁸ Pentru opoziția *morfem lexical vs morfem gramatical*, cf. Sinteze de limba română 1984, p. 204.

¹⁹ Morfemul gramatical este cunoscut, în literatura de specialitate, și sub denumirea de *flexiv*, cf. Drașoveanu 1997, pp. 21-34, DȘL 2005, p. 216, GBLR 2010, p. 8.

de cuvinte a acestora și, implicit, existența unui sens lexical: „Articolul nu poate fi considerat o clasă gramaticală de cuvinte [...]”²⁰ [s.n.] sau „Spre deosebire de cuvinte, el (=articolul) este lipsit de sens lexical”²¹ [s.n.]; „[...] și articolul este o clasă cu omogenitate relativă, în cadrul ei putând face distincție [...] între cuvintele-flectiv, care sunt părți de vorbire (cel, cea, al, a, un, e, lui proclitice etc.), și flectivele propriu-zise, care, fiind segmente (părți) de cuvânt, nu reprezintă părți de vorbire (-l, -le, -lui, -a etc.)”²² [s.n.]

Odată acceptate articolele definit și nedefinit drept morfeme gramaticale, în opoziție cu morfemele lexicale, „fiind unul dintre cele mai concludente domenii pentru urmărirea „pe viu” a modului în care s-a realizat, în dezvoltarea istorică a limbii, și în care continuă să se producă, sub ochii noștri, procesul de gramaticalizare”²³, respectivele devin asimilabile desinenței, sufixului modal-temporal etc., ca materializări ale flectivului românesc, și trebuie tratate ca atare: „Înrudirea cu afixele și desinențele este susținută de semnificația lui de marcă a unei anumite categorii.”²⁴ [s.n.]

Morfemele gramaticale, drept supraclasă, se individualizează exclusiv prin sensul gramatical pe care îl manifestă, adică expresia certă a unor *categorii gramaticale de relație și/sau de opoziție*,²⁵ oricare ar fi unitățile și/sau subunitățile la care se face raportarea și oricare ar fi valorile morfologice în cadrul cărora acestea se actualizează.

Astfel, cuvintele, se înțelege, numai cele flexibile, fără nicio restricție în ceea ce privește valorile morfologice actualizate/actualizabile, nu se pot constitui numai din flective, deoarece *sensul gramatical de opoziție și/sau de relație* materializat, ca „variabilă” a cuvântului, trebuie atașat unui radical, în calitate de *constantă*, prin intermediul căreia este menținut sensul lexical exprimat: „Radicalul trebuie să reprezinte componenta constantă a paradigmelor concrete, [...] pe când flectivul, realizând diferitele valori ale categoriilor gramaticale care caracterizează și determină flexiunea respectivei părți de vorbire, reprezintă termenul variabil.”²⁶ [s.n.]

Neputând fi lexeme, este cert că nu se vor putea actualiza nici în calitate de termeni ai unei relații: „Un morfem al unei categorii gramaticale, fie relaționale, fie nerelaționale nu poate fi încadrat, în același timp, și lexem în relație (= ridicat de aceasta la rangul de termen, de funcție sintactică în sfera subordonării) și viceversa, funcția sintactică exclude realizarea prin morfeme.”²⁷ [s.n.]

În acest context, încadrarea articolelor definit și nedefinit, din punct de vedere sintactic, la clasa determinantilor, înțelegând că „Determinantul este o funcție sintactică internă grupului nominal, specifică grupului nominal cu centru substantiv”²⁸, este îndoielnică, aspect care ne menține în zona recunoașterii determinării drept o categorie gramaticală a substantivului.²⁹

²⁰ Iordan, Robu 1978, p. 355.

²¹ Idem.

²² Dimitriu 1999, p. 158.

²³ Pană Dindelegan 2003, pp. 27-28.

²⁴ Iordan, Robu 1978, p. 355.

²⁵ Pentru opoziția *categorii gramaticale de opoziție* vs *categorii gramaticale de relație*, vezi Drașoveanu 1997, pp. 78-93.

²⁶ LRC 1985, p. 106.

²⁷ Neamțu 2014, p. 314.

²⁸ GBLR 2010, p. 364.

²⁹ GALR 2005, Vol. I, p. 53, p. 63.

1. În ceea ce privește determinarea substantivului și, implicit, „articularea” acestuia, (articularea unei părți de vorbire nu presupune și determinare la nivelul individualizării, pe când determinarea presupune, automat, și articulare)³⁰ trebuie amintite două coordonate de lucru:

a. Substantivele comune,³¹ cu excepția celor în cazul vocativ,³² în limba română, din punctul de vedere al numărului de categorii actualizate,³³ cunosc și categoria determinării, exclusiv cu doi membri,³⁴ completând inventarul pe care respectiva parte de vorbire îl are: gen, număr și caz.³⁵

b. În ceea ce privește determinarea definită, respectiva se poate realiza numai în două modalități:

b.1. În corpul fonetic al substantivului comun, fie prin simplă atașare – *casei, fraților, trenurile*, fie prin atașare și, implicit, amalgamare fonetică – *casa*, situație în care „*articolul fuzionează cu unitatea morfematică precedentă, asumând și informația gramaticală a desinenței absorbite*”³⁶ [s.n.], *fiu*,³⁷ fie prin atașare și, implicit, adăugarea unor secvențe suplimentare: *copilul*.³⁸

b.2. „La distanță” față de substantivul comun, în corpul fonetic al adjectivului propriu-zis,³⁹ „anunțând” că respectiva parte de vorbire va fi urmată de un substantiv: „atunci când acesta precedă substantivul și nu este precedat, la rândul lui, de un determinant adjectiv pronominal: *bunul părinte*, dar *acest bun părinte, părintele bun. Substantivul regent al unui adjectiv antepus nu poate primi, de regulă, afixul definit de determinare, acesta fiind preluat formal de adjectiv în condițiile date (bunul om, dar **un** bun om).*”⁴⁰ [s.n.]

2. Mioara Avram atrage atenția asupra faptului că, în marea clasă a adjectivelor propriu-zise, există câteva, considerate și invariabile, *ditai, ditamai, cogeamite, coșcogea, coșcogeamite*, care sunt urmate *de substantive articulate hotărât*⁴¹: „Substantivul se articulează totdeauna [...] *după unele adjective invariabile (de exemplu, cogeamite **omul**, ditamai **băiatul**).*”⁴² [s.n.]

³⁰ De aici, și denumirea în consecință a articolelor enclitice care apar în cadrul altor părți de vorbire, în cadrul cărora, determinarea, sub formă de categorie gramaticală, nu se poate manifesta.

³¹ „*Poziția numelor proprii față de categoria determinării este legată de specificul lor denominativ. Prin funcția lor de individualizare, numele proprii sunt implicit determinate, neparticipând la opoziția nedeterminat/determinat, caracteristică numelor comune.*” [s.n.], cf. GALR 2005, Vol. I, p. 125.

³² Neamțu 2014, p. 279.

³³ Pentru considerarea genului substantivelor românești drept o *categorie lexico-semantică*, indiferent dacă substantivul este determinat definit/nedefinit sau nedeterminat, vezi Roman 2016, pp. 27-43.

³⁴ Pentru dovada existenței respectivei categorii cu doi membri, *determinare definită vs determinare nedefinită*, cf. Neamțu 2014, pp. 270-281. Pentru un alt punct de vedere, vezi GALR 2005, Vol. I, p. 53.

³⁵ GALR 2005, Vol. I, p. 63.

³⁶ Ibidem, p. 53.

³⁷ Pentru detalii, vezi Pană Dindelegan 2003, p. 28.

³⁸ Pentru interpretarea lui *-u-* drept desinență catalizată, din punctul de vedere al statutului sau încadrării morfematice, vezi Neamțu 2005. În literatura de specialitate, există mai multe interpretări, unele care nu presupun o încadrare morfematică: *vocală de legătură*, vezi Iacob 2002, p. 97, altele care o vizează, de exemplu, *alomorf al articolului definit*, vezi GALR 2005, Vol. I, p. 53.

³⁹ LRC 1985, p. 148, Pană Dindelegan 2003, p. 39, Constantinescu-Dobridor 2004, p. 35.

⁴⁰ GALR 2005, Vol. I, p. 153.

⁴¹ Dat fiind faptul că nu se specifică nimic în direcția categoriilor substantivelor comune articulate de după aceste adjective, se înțelege că articularea enclitică apare și la singular, și la plural, și la forme de NAc, și la forme de GD.

⁴² Avram 1997, p. 94.

Confirmarea faptului că substantivele comune postpuse acestor adjective sunt, într-adevăr, „articulate definit” apare și în *GALR 2005*, dar fără niciun comentariu suplimentar în nicio direcție⁴³: „*admit asocierea cu un substantiv articulat definit*”⁴⁴ - *coșcogea(mite), ditai, ditamai: coșcogeamite găliganul, ditamai namila, ditai omul*.⁴⁵ [s.n.], lăsând să se înțeleagă, de fapt, că, odată *articulate definit*, sunt și *determinate definit*, de vreme ce sunt substantive comune.

3. În fond, se pune problema dacă substantivele, în prezența adjectivelor propriu-zise amintite, *sunt sau nu sunt determinate definit sau articolul din finala flectivului substantivului are....., de fapt, alt statut morfematic*, ambiguitate generată de următoarele:

a. Concluziile unor autori se limitează numai la negarea funcției pe care o pot îndeplini, în mod curent, atunci când apar atașate substantivelor comune: „Exemplele actuale par să sugereze chiar o preferință pentru această construcție, în care însă articolul hotărât nu are nicio funcție de individualizare.”⁴⁶ [s.n.], fără argumentarea unei alternative de analiză – fiind articol hotărât, ar trebui să-și manifeste rolul individualizator, la fel cum se întâmplă în toate celelalte situații.

b. Dacă, din punct de vedere formal, nu există nicio diferență între *găliganul, namila, omul* și *coșcogeamite găliganul, ditamai namila și ditai omul*, substantivele comune actualizând, în mod categoric, forme articulate, în ambele contexte, îndoiala apare exclusiv în planul conținutului unităților și/sau subunităților de expresie *-l, -a*, atunci când substantivul este însoțit de *un/o*, de exemplu, la singular: „*observăm în folosirile actuale și prezența articolului nehotărât, plasat în fața întregii sintagme, deci în același grup nominal cu articolul hotărât. [...] Este vorba fie de o sporire a expresivității prin anomalia gramaticală – fie, mai curând, de o pierdere în contextul dat a valorilor specifice articolului hotărât.*”⁴⁷?! [s.n.] – „a etalat o ditai vânătaia pe piciorul drept” (EZ 2277, 1999, 2); „ridicându-și la fileu o ditai mingea medicinală” (EZ 2331, 2000, 8); „lui Buffy i s-a luat un ditamai interviul” (Libertatea 2831, 1999, 14)⁴⁸

3.1. Luând în considerare cele două aspecte amintite anterior, ne propunem o mult mai atentă analiză a acestor contexte:

a. În primul rând, forma articulată a substantivelor respective nu este o condiție impusă:

a.1. De topică, din contră, este o excepție, în opoziție cu regula generală a *antepunerii adjectivelor propriu-zise* deja amintită. Într-adevăr, există și cazuri, prea puține, în care substantivul postpus adjectivului propriu-zis apare determinat definit:⁴⁹ – *întreg ținutul*, dar,

⁴³ Din nou, nu există niciun comentariu cu privire la categoriile substantivelor comune articulate enclitic de după aceste adjective, rămânând, astfel, ipoteza de lucru că fenomenul apare indiferent de genul, numărul, cazul substantivului comun.

⁴⁴ GALR 2005, Vol. I, p. 153.

⁴⁵ Idem.

⁴⁶ Zafiu 2001, p. 242.

⁴⁷ Zafiu 2001, p. 242

⁴⁸ Toate exemplele enumerate sunt preluate din Zafiu 2001, p. 242. Din nou, nici în acest caz, nu se specifică dacă aceste forme apar numai în contextual unor categorii ale substantivelor comune, deducând că aspectul articulat enclitic nu ține de genul, numărul, cazul substantivelor comune.

⁴⁹ În acest caz, articularea enclitică și determinarea definită a substantivului apar numai la NAc, vezi Avram 1997, p. 94.

în această situație, odată cu introducerea lui *un/unui*, nici articularea, nici determinarea nu se mai mențin: *un întreg ținut*, nu **un întreg ținutul*.

În ceea ce privește adjectivele pronominale/numerales cu valoare adjectivală, clase de cuvinte care prezintă, totuși, în ciuda comportamentului adjectival, adică de valori morfologice care *se acordă sintagmatic*,⁵⁰ ca notă comună, anumite particularități față de adjectivele propriu-zise⁵¹, situația se prezintă puțin diferit în antepunerea față de substantiv: pe de o parte, există anumite adjective pronominale/numerales cardinale colective cu valoare adjectivală după care urmează obligatoriu un substantiv determinat definit: *toată strada*, *însuși copilul*, *amândoi băieții*, pe de altă parte, există anumite adjective pronominale după care urmează un substantiv obligatoriu nedeterminat: *ce fată*, *care băiat*, *niciun tren*, *același copil*.

a.2. De „invariabilitatea” adjectivului⁵² antepus, această trăsătură morfologică atrăgând atenția în două direcții:

a.2.1. Adjectivul propriu-zis invariabil românesc „nu este fixat” într-o anumită poziție pe lângă substantiv, topica fiind liberă, la fel ca în cazul adjectivelor propriu-zise „variabile”: fie este obligatoriu antepus – *asemenea oameni*, *așa banchet*⁵³ comp. cu *anumită fată*, *diverși copii*,⁵⁴ fie este obligatoriu postpus – *îmbrăcăminte aparte*, *păpușă gigea*, *român sadea*⁵⁵ comp. cu *popor român*, *animal domestic*, *cântec popular*, fie apare în ambele contexte – *plăcere anume/ anume plăcere*, *închipuire aievea/ aievea închipuire*⁵⁶ comp. cu *frumoasa fată/fată frumoasă*;

a.2.2. Adjectivul propriu-zis invariabil românesc antepus poate fi formal articulat definit – *locavcele om*, la fel ca adjectivele „variabile” – *rapidul tren*; sau nearticulat definit – *asemenea gest*, *așa femeie*, la fel ca adjectivele „variabile” – *anumită fată*, *diverși oameni*, *numeroși copaci* etc.

b. În al doilea rând, forma articulată a substantivelor postpuse, din exemplele noastre, poate fi explicată pe următoarele coordonate:

Aceste adjective au câteva trăsături în comun: sunt invariabile, fac parte din registrul stilistic familiar, popular și au sensul unui superlativ, de „foarte mare, enorm”⁵⁷, *ditai* („adj. invar. (Fam.) Care este (foarte) mare; coșcogea, ditamai”⁵⁸), *ditamai* („adj. invar. (Fam.) Care este (foarte) mare; coșcogea, ditai”⁵⁹), *cogeamite* („adj. invar. (Pop.) Foarte mare, foarte înalt; coșcogea, coșcogeamite”⁶⁰), *coșcogea* („adj. invar. (Fam.) (Foarte) mare; coșcogeamite”⁶¹), *coșcogeamite* („adj. invar. (Fam.) Coșcogea”⁶²). De asemenea, se afirmă, cel puțin despre

⁵⁰ Pentru *acordul sintagmatic*, vezi Gruică 1981, pp. 11-23.

⁵¹ GALR 2005, Vol. I, pp. 189-190.

⁵² Pentru un scurt inventar al adjectivelor invariabile românești, vezi Iordan, Robu 1978, p. 400.

⁵³ GALR 2005, Vol. I, p. 152.

⁵⁴ Ibidem, p. 148.

⁵⁵ Ibidem, p. 152.

⁵⁶ Idem.

⁵⁷ Zafiu 2001, p. 241.

⁵⁸ DEX 2012, p. 323.

⁵⁹ DEX 2012, p. 323

⁶⁰ Ibidem, p. 203.

⁶¹ Ibidem, p. 242.

⁶² Idem.

formele *ditai/ditamai*, în cercetări recente, că „*sunt des folosite azi, din nevoia de expresivitate și cu intenția de exagerare ironică.*”⁶³ [s.n.]

Rodica Zafiu este de părere că aceste structuri „[...] au suferit influența construcțiilor [...] cu *tot și întreg, al căror conținut semantic se apropie de ideea unui superlativ și care se folosesc tot în contextul unei aprecieri exagerate în mod retoric.*”⁶⁴ [s.n.], la fel cum Ștefan Găitănanu consideră că adjectivul propriu-zis *întreg* „*are acest comportament datorită sinonimiei lui cu tot.*”⁶⁵

c. În al treilea rând, forma articulată *nu este una definită*, neputând fi expresia categoriei gramaticale a determinării, ca membru al determinării definite nici în absența lui *un/o/unui/unei* și *niște/unor*, nici în prezența acestora.

c.1. Dacă substantivul este „determinat definit” în absența lui *un/o/unui/unei* și *niște/unor* înseamnă că, odată cu apariția acestora în structuri, determinarea se dublează, substantivul fiind dublu determinat concomitent: determinat definit prin flectivele specifice și determinat nedefinit, prin prezența lui *un/o/unui/unei* și *niște/unor*, o astfel de situație fiind greu de acceptat.

Or, membrii unei categorii gramaticale⁶⁶, indiferent de tipul acesteia și indiferent de partea de vorbire la care se face raportarea, sunt în raport de *disjuncție logică*: ***O fată*** trecea pe stradă prin fața blocului meu. (subiect – substantiv determinat nedefinit) comp. cu ***Fata*** ta trecea pe stradă, prin fața blocului meu, ieri. (subiect – substantiv determinat definit)

Acceptând acest mecanism de funcționare a sistemului, nici în această situație, substantivul nu poate fi dublu determinat, iar una dintre „posibilele determinări” trebuie eliminată, acesta fiind și unul dintre argumentele care a stat la baza interpretării unităților *al, a, ai, ale* drept pronume și anulării statutului lor de *articole* din structurile în care acestea sunt urmate, în mod obligatoriu, de substantive determinate definit: *al băiatului/a fetei/ai copiilor/ale mamelor.*⁶⁷

c.2. Încadrarea morfologică a lui *un/o*, pentru singular, de exemplu, este, în mod cert, cea de flective ale determinării nedefinite, în ciuda omonimiei cu alte părți de vorbire: de exemplu, în cazul lui *un* – cu numeralul cardinal și adjectivul pronominal nehotărât: ***Un*** copil m-a întrebat ieri dacă există Moș Crăciun. Nu am știut ce să-i răspund. comp. cu ***Am*** fost la magazinul din colțul cartierului și am cumpărat ***un*** pachet de țigări și două cutii de lapte. comp. cu ***Un*** coleg de clasă m-a întrebat dacă știu rezultatele la testul de matematică, altul m-a întrebat dacă știu rezultatele la testul de chimie.; în cazul lui *o* – cu numeralul cardinal: ***O fată*** din grupul tău de prietene m-a contactat ieri. comp. cu ***Am*** cumpărat numai ***o*** carte din cele trei care trebuiau achiziționate.

c.3. Din punct de vedere formal, unitățile/subunitățile respective au statut de articole și sunt omonime atât articolelor cazuale (și de număr),⁶⁸ specifice numai substantivelor

⁶³ Zafiu 2001, p. 241.

⁶⁴ Ibidem, p. 242.

⁶⁵ Găitănanu 1998, p. 71.

⁶⁶ O categorie gramaticală se actualizează, în mod obligatoriu, în flectivul unei părți de vorbire, ca rezultat al flexiunii, vezi, în acest sens, DȘL 2005, p. 216.

⁶⁷ Zdrengea 1970, p. 99.

⁶⁸ SMLRC 1967, p. 169. Autorii sunt de părere: „Articolul are, deci, în aceste situații, pe lângă rolul de morfem al categoriei determinării, și pe acela de indice al cazului (și numărului).” [s.n.]

comune în vocativ și substantivelor proprii,⁶⁹ cât și articolelor formative, specifice altor valori morfologice: „[...] *intră ca segment obligatoriu, în alcătuirea (=formarea, constituirea) unor cuvinte (din afara clasei substantivelor), fără el neexistând respectivele cuvinte sau având alt statut morfologic.*”⁷⁰ [s.n.]

Pot fi delimitate două situații, în funcție de care acestui tip de articol i se dă o anumită interpretare morfematică în componența flectivului substantivului comun în care intră:

c.3.1. Atunci când substantivul este însoțit de flectivele determinării nedefinite:

În acest context, din punctul de vedere al conținutului, considerăm că o posibilă încadrare la articolele cazuale, singurele care „s-ar putea potrivi” substantivelor comune, este îndoielnică: *Anca vs Ancăi* sau *Fata mea, ce mai faci? vs Fetelor mele, ce mai faceți?* comp. cu *un ditamai omul vs unui ditamai omul, o ditamai femeia vs unei ditama femeia, niște ditamai oamenii vs unor ditamai oameni, niște ditamai femeile vs unor ditamai femeile.*

În aceste situații, categoriile gramaticale se materializează în felul următor: pe de o parte, categoria cazului e actualizată exclusiv de articolul determinativ nedefinit: *un vs unui, o vs unei, niște vs unor*,⁷¹ pe de altă parte, categoria numărului, *un ditamai omul vs niște ditamai oameni; unui ditamai omul vs unor ditamai oameni*, se materializează de trei ori, în subunități flectivale total diferite: în cadrul flectivului-articol determinativ nedefinit, în cadrul flectivului-desinență,⁷² în cadrul flectivului-articol, ca ultimă componentă flectivală a substantivului, pe care, din aceste considerente, o putem numi *flectiv-articol de număr*, deci nu și *flectiv-articol cazual*.

În acest fel, segmentarea morfematică a substantivelor comune determinate nedefinit, aflate obligatoriu în postpunere față de adjectivele amintite, se schimbă radical față de modelul cu care ne-am obișnuit: după prima operație, într-un exemplu precum *un ditamai omul*, vom departaja: *un...-ul*, flectiv discontinuu, cu un radical continuu⁷³ *om-*. În cadrul acestui tip de flectiv, delimitarea funcțională poate continua, deoarece se diferențiază trei subunități flectivale distincte ca tipologie, deci un *flectiv trimorfematic*: *un – flectiv-articol determinativ nedefinit*, ca expresiei a categoriilor de număr și caz; *-u - flectiv-desinență*, ca expresie numai a categoriei gramaticale a numărului; *-l - flectiv-articol de număr*, ca expresie numai a categoriei gramaticale a numărului.

c.3.2. Atunci când substantivul este nedeterminat: *acest ditamai omul vs acestui ditamai omul; acești ditamai oameni vs acestor ditamai oameni; acest ditamai omul vs acești ditamai oameni, acestui ditamai omul vs acestor ditamai oameni.*

⁶⁹ Neamțu 2014, p. 279. Pentru statutul articolelor enclitice din finala substantivelor proprii, vezi și SMLRC 1967, p. 170.

⁷⁰ Neamțu 2014, p. 278.

⁷¹ În prezența *flectivului-articol determinativ nedefinit, flectivul-desinență*, în ceea ce privește realizarea opozițiilor cazuale, se suspendă, din cauza funcționalității reduse pe care o are în această direcție: comp. *un om vs unui om, niște oameni vs unor oameni* cu *acest om vs acestui om, acești oameni vs acestor oameni*, vezi, în acest sens, Neamțu 2005.

⁷² În absența *flectivului-articol determinativ nedefinit, acest om vs acestui om, acești oameni vs acestor oameni*, suntem de părere că flectivul-desinență actualizează și numărul, și cazul, cuvântul degajând flectiv în cadrul căruia se materializează sincretic cele două categorii gramaticale: „Categoriile gramaticale ale substantivului se realizează predominant flexionar prin [...] desinențe de număr și caz.” [s.n.], vezi GALR 2005, Vol. I, p. 77.

⁷³ Existența unui *radical continuu* presupune un opozant, *radicalul discontinuu*, prezent, de exemplu, în cazul formelor pronominale demonstrative de diferențiere, vezi Neamțu 2014, pp. 262-264.

În aceste situații, în mod normal, numai categoria numărului se manifestă ca *opozitie marcată*⁷⁴ atât prin flectivul-desinență, cât și prin flectivul-articol din finala substantivului. Cu toate acestea, dat fiind faptul că substantivul are flectiv și stă pe poziția unui anumit caz, în funcție de context, suntem nevoiți să acceptăm că și categoria cazului se materializează flectival, chiar dacă opozițiile sunt nemarcate, din cauza sincretismului⁷⁵ limbii române.

Astfel, odată acceptată funcționalitatea mult mai mare a flectivului-articol determinativ definit în prezența flectivului-desinență: „*Prin poziția sa enclitică și contopire cu substantivul, articolul hotărât devine în fapt și principalul morfem cazual, suplinind sărăcia desinențelor cazuale, fortificându-i substantivului flexiunea sintetică.*”⁷⁶ [s.n.], vom accepta și, în aceste situații, faptul că, în cadrul său, se actualizează și cazul, deci vom avea un *flectiv-articol cazual și de număr*.

În acest fel, segmentarea morfematică a substantivelor nedeterminate aflate obligatoriu în postpunere față de adjectivele propriu-zise invariabile amintite, după prima operație, apare astfel: într-un exemplu ca *ditamai omul*: *-ul*, flectiv continuu, cu un radical continuu *om-*. Delimitarea funcțională poate continua, deoarece mai există două subunități flectivale distincte ca tipologie, deci un flectiv bimorfematic: *-u* – flectiv-desinență, ca expresie a categoriei numărului; *-l* – flectiv-articol de caz și de număr, ca expresie a categoriilor gramaticale de număr și caz.

c.4. În limba română, generalizând, antepunerea adjectivului propriu-zis invariabil poate genera: nonarticularea formală a adjectivului antepus și, implicit, nedeterminarea substantivului postpus: *anume fată, asemenea fată*; articularea formală a adjectivului antepus și, implicit, determinarea definită a substantivului comun postpus: *locvacele om*; articularea formală a substantivului postpus și, implicit, nedeterminarea sa: *ditamai acul/ ditamai oamenii*.

c.5. În cadrul mării clase a substantivelor comune românești, din punctul de vedere al tipologiei flectivale, există patru modalități diferite de materializare a flectivului, ca expresie a categoriilor gramaticale specifice acestei părți de vorbire: *flectiv-desinență, flectiv-articol determinativ (flectiv-articol determinativ definit vs flectiv-articol determinativ nedefinit), flectiv-articol cazual și de număr, flectiv-articol de număr*.

Concluzii:

În limba română, unele adjective propriu-zise invariabile, *ditamai, ditai, cogeamite, coșcogea, coșcogeamite*, aflate obligatoriu în antepunere, pe de o parte, nu acceptă articularea lor formală, pe de altă parte, impun obligatoriu articularea enclitică substantivelor comune, fără o determinare definită a acestora.

În aceste condiții, segeamentele flectivale omonime cu cele ale determinării definite sau cu cele ale articolelor formative trebuie considerate tot articole, iar, în funcție de situație, trebuie denumite ca atare, ținând cont de rolul pe care îl manifestă: în prezența determinării nedefinite, sunt flective-articole de număr; în absența determinării nedefinite, sunt flective-articole de caz și de număr.

⁷⁴ Pentru antinomia *opozitie marcată* vs *opozitie nemarcată*, vezi Toșa 1983, p. 161.

⁷⁵ Folosim termenul cu accepțiunea următoare: actualizarea a mai mult de o categorie gramaticală în cadrul unei unități sau subunități flectivale, vezi DȘL 2005, p.479

⁷⁶ Neamțu 2014, p. 274.

BIBLIOGRAPHY

Avram, 1997 – Mioara Avram, *Gramatica pentru toți*, Ediția a II-a, Editura Humanitas, București.

Constantinescu-Dobridor, 2004 – Gh. Constantinescu-Dobridor, *Gramatica esențială a limbii române*, Editura Vestala, București.

DEX, 2012 – *Dicționarul explicativ al limbii române*, conducători Ion Coteanu, Luiza Seche, Mircea Seche, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.

Dimitriu, 1999 – Corneliu Dimitriu, *Tratat de gramatică a limbii române. I. Morfologia*, Institutul European, Iași.

Drașoveanu, 1997 – D.D. Drașoveanu, *Teze și antiteze în sintaxa limbii române*, Editura Clusium, Cluj-Napoca

DȘL, 2005 – *Dicționar de științe ale limbii*, Editura Nemira, București.

Găitănanu, 1998 – Ștefan Găitănanu, *Gramatica actuală a limbii române. Morfologia*, Editura Tempora, Pitești.

GALR, 2005 – *Gramatica limbii române, Vol. I, Cuvântul*, Editura Academiei Române, București.

GBLR, 2010 – *Gramatica de bază a limbii române*, coord. Gabriela Pană Dindelegan, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.

Gruîță, 1981 – G. Gruîță, *Acordul în limba română*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.

Guțu Romalo, 2015 - Valeria Guțu Romalo, *Articolul – două secole de istorie*, în *Înspre și dinspre Cluj. Contribuții lingvistice. Omagiu profesorului G.G. Neamțu la 70 de ani*, coord. Ionuț Pomian, editor Nicolae Mocanu, Editura Scriptor și Editura Argonaut, Cluj-Napoca, pp. 340-345.

Iacob, 2002 - Niculina Iacob, *Morfologia limbii române – Partea I*, Editura Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava.

Iordan, Robu, 1978 – Iorgu Iordan, Vladimir Robu, *Limba română contemporană*, Editura Didactică și Pedagogică, București.

LRC, 1985 – *Limba română contemporană. Fonetica. Fonologia. Morfologia*, coord. Ion Coteanu, ediție revizuită și adăugită, Editura Didactică și Pedagogică, București.

Neamțu, 2005 – G.G. Neamțu, *Curs de limbă română contemporană, Morfologia*, ținut la Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, între anii 2005 și 2006.

Neamțu, 2014 – G.G. Neamțu, *Studii și articole gramaticale*, Editura Napoca Nova, Cluj-Napoca.

Nica, 1988 – Dumitru Nica, *Teoria părților de vorbire cu aplicații la adverb*, Editura Junimea, Iași.

Pană Dindelegan, 2003 – Gabriela Pană Dindelegan, *Elemente de gramatică. Dificultăți, controverse, noi interpretări*, Editura Humanitas Educational, București.

Roman, 2016 – Roman Diana-Maria, *Noun Gender in Romanian, a Lexical-Semantic Category*, în *Logos Universality Mentality Education Novelty LUMEN*, Secțiunea Philosophy and Humanistic Sciences, Vol. 4, Nr. 1, pp. 27-43.

Sinteze de limba română, 1987 – *Sinteze de limba română*, coord. Theodor Hristea, Editura Albatros, București.

SMLRC, 1967 – Iorgu Iordan, Valeria Guțu Romalo, Alexandru Niculescu, *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Editura Științifică, București.

Zafiu, 2001 – Rodica Zafiu, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universității din București, București.

Zdrengea, 1970 – Mircea Zdrengea, *Limba română contemporană – morfologia* (curs litografiat), Cluj-Napoca.